

Népességdinamika és társadalmi szerkezet

Population dynamics and social structure

Kulcsár László

Nyugat-magyarországi
Egyetem
E-mail:
la.kulcsar@gmail.com

A tanulmány a szakirodalom alapján kialakította – az 1970 és 2011 közötti népszámlálások adatai segítségével – a népességdinamika településszintű típusait és elemezte a típusok előfordulásának változásait. A népességdinamika a népességszám, a természetes szaporodás és a vándorlás adatainak kombinációján alapul.

Obádovics Csilla

Nyugat-magyarországi
Egyetem
E-mail:
csilla.obad@gmail.com

A szerzők elemzik a népességdinamika időbeni alakulását, összehasonlítva a népességdinamika változásait a rendszerváltás előtt és után.

Kulcsszavak:

népességdinamika,
természetes szaporodás,
vándorlás,
társadalmi-gazdasági szerkezet

Based on the scientific literature the study developed the settlement level types of population dynamics and analysed how the incidence of these types changed using census data from 1970 to 2011. Population dynamics is based on the composition of population size, natural increase, and migration data.

Keywords:

population dynamics,
natural increase,
migration,
social-economic structure

The authors studied the relationship between the types of population dynamics and the characteristics of the social structure to test the usability of dynamics types.

Beküldve: 2016. április 1.

Elfogadva: 2016. május 26.

Bevezetés

Az ismert orosz származású szociológus, P. Sorokin már a 20. század első évtizedeiben megfogalmazta, hogy a népességdinamika szorosan összefügg a szélesebb társadalmi, kulturális dinamikával (Sharma 1989). Jóval később Ghirlanda és szerzőtársai (2010) pedig azt hangsúlyozták, hogy a népességdinamikát alapvetően a kultúra által megszabott tényezők irányítják. A demográfiai változások tehát sok társadalmi, kulturális és gazdasági jellemző hatásaként alakulnak, továbbá társadalmi változásokat eredményeznek, illetve indítanak el. Ez a folyamat azonban nem egyirányú: a demográfiai változások alapvetően befolyásolják egy térség társadalmi és gazdasági szerkezetét, kapacitását, erőforrásait, de ugyanakkor ez utóbbiak erőteljesen hatnak a népesedési folyamatok alakulására (Isserman 1986, Brown 2014). Más szóval *a népességdinamika és a társadalmi szerkezet egyszerre oka és következménye a társadalomban megfigyelhető változásoknak.*

Gyakran fogalmazódik meg az a kérdés is, hogy a népességdinamika és a gazdasági növekedés között létezik-e kapcsolat, s ha igen, milyen. A szakirodalom alapján megállapíthatjuk, hogy a népességdinamika és a gazdasági növekedés összefüggése összetett, ellentmondásos. Birchenall (2016) szerint a társadalomkutatók nagyjából két táborra oszthatók ebben a kérdésben. Egy részük szerint a gazdasági fejlődés és a népességdinamika között pozitív, másrészük szerint pedig negatív kapcsolat figyelhető meg. Prettnér (2013) szerint egy endogén fejlődési modellben a szaporodási mutatók csökkenése negatívan, az élettartam kitolódása pedig pozitívan hat a növekedésre. A népességdinamika egyes változói tehát pozitív, mások negatív kapcsolatot mutatnak a gazdasági növekedéssel. Románia esetében (Boroaca–Anttila 2014) például a két tényező görbéje ellentétes irányban mozog. Ez a negatív irányú kétoldalú oksági kap-

csolat, amelyet Balan (2015) is tesztelt a fejlett és a fejlődő országok példáján, a Malthusig visszavezethető demográfiai-gazdasági paradoxon érvényességét bizonyítja. Görögországban Hondroyiannis–Papapetrou (2002) viszont a gazdasági növekedés és a termékenység – mint a népességdinamika egyik indikátora – között pozitív kapcsolatot valószínűsít, ami ellentmond a demográfiai-gazdasági paradoxonnak, amelyben e két tényező összefüggése ellentétes irányú mozgásban jelenik meg. Magyarországon a gazdasági fejlettség egyes esetekben pozitív, másokban negatív kapcsolatban áll a népességdinamika jelzéseivel, s a kulcsot itt egyrészt a földrajzi elhelyezkedés és a kultúra, másrészt az etnicitás adja meg számunkra (Kulcsár et al. 2011). A demográfiai változások hatása a gazdasági és a szociális szférán túl kiterjed tehát az oktatás, a kultúra területére is, és alapvetően befolyásolja az egyes térségek humán erőforráskészletét, továbbá képességüket a belső erőforrások dinamizálására és a külső erőforrások vonzására, elérésére (Mason et al. 2010). Számunkra az említett tanulmányok azt jelzik, hogy a demográfiai vizsgálódások, jelzések nem értelmezhetők a társadalmi és a gazdasági mozgások nélkül. A vándorlás¹ például, amely jelenleg már a népességdinamika talán legjelentősebb tényezőjének nevezhető, a társadalmi-gazdasági viszonyok vonzást vagy taszítást jelentő hatásainak eredőjeként alakul (Davis 1995). Vándorlási szempontból míg például Magyarország középső és nyugati területei nagy vonzóerőt, szívóhatást, addig a fejletlenebb térségek taszítóerőt fejtenek ki, gazdasági, társadalmi problémáik, rossz kilátásaik következtében.

A népességdinamika és a társadalmi szerkezet együttes vizsgálata nem túlságosan gyakori a demográfiai elemzésekben. A kivételek között megemlíthetjük – többek között – Kandel–Brown (2006), valamint Kulcsár–Curtis (2012) által szerkesztett köteteket, illetőleg Brown frissebb tanulmányát (2014), amelyben a vidéki népesség alakulását annak társadalmi kontextusában vizsgálja, hangsúlyozva azt, hogy a demográfiai folyamatok, így a népességdinamika is, nem vákuumban alakulnak, hanem igen összetett társadalmi, gazdasági erőterben.

Magyarországon Csernák és Tóth (2009) a demográfia helyzetét értékelő tanulmányukban szorgalmazták a társadalmi jellemzők fokozott bevonását a demográfiai kutatásokba, a különböző társadalomtudományok (néprajz, szociológia, közgazdaságtan, történelemtudomány) szempontjainak érvényesítésével. Véleményük arra utalt, hogy a hazai demográfia addig kevésbé felelt meg ennek a törekvésnek. Később sem volt sokkal gyakoribb a népességdinamika egyes elemeinek és a társadalmi szerkezet összefüggésének vizsgálata. Néhány kivétel azért akadt. Említhetjük Andorka Rudolf (1996), Dövényi Zoltán (2007) tanulmányait, amelyekben a vándorlás és a gazdasági tér kapcsolatát vizsgálták, Őri Péter történeti demográfiai elemzését (2009), Németh Zsoltnak (2008) a vándorlás és a társadalmi szerkezet vagy Husz Ildikónak (2011) a

¹ Tanulmányunkban csak a belföldi vándorlással foglalkozunk.

termékenység és az iskolai végzettség, valamint az etnicitás kapcsolatát vizsgáló munkáját.

Tanulmányunkban először ismertetjük a népességdinamika-felfogásunknak megfelelő metodikával készült kutatási eredményeinket. Kutatásunk középpontjában a népességdinamika egyes típusainak alakulása és a típusokat alkotó dimenziók jelentőségének változása áll. A tipológiát településszinten, négy népszámlálás egy-egy évtizedének adatait elemezve alkottuk meg. Ezt követően – tipológiánkat mintegy tesztelve – arra a ritkábban elemzett kérdésre kerestük a választ, hogy a népességdinamika és a társadalmi szerkezet néhány tényezőjének összefüggése hogyan jelent meg és hogyan változott az elmúlt néhány évtizedben Magyarországon. Adataink forrását az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR-) adatbázisból elérhető KSH népszámlálások jelentették, az 1980-tól 2011-ig terjedő időszakban.

Fogalmak

A tisztázandó fogalmak közül az egyik a *népességdinamika* (*population dynamics*), amely a szakirodalomban eltérő módszerrel és eltérő tartalommal jelenik meg, azaz eltérő demográfiai tényezőket, folyamatokat kapcsol össze. Eredendően a fogalom természet-tudományi, biológiai, alkalmazott ökológiai eredetű, s a különböző fajok életciklusának, mozgásának, terjedésének vizsgálatát állította középpontba. A humán demográfia sok módszerét átvette a természettudományi megközelítéseknek, és sikerrel alkalmazza őket (lásd ezzel kapcsolatban például Jain–Kakani 2012).

A másik fogalom a *társadalmi szerkezet*, amely a szociológiának klasszikus és kedvelt területe. Az ezzel foglalkozó legutóbbi tanulmányok közül a következőket emeljük ki: Huszár (2013a, 2013b, 2013c), Berger (2013), Róbert (2013), Tardos (2013), Harcsa (2013), Vastagh (2013), Lakatos–Záhonyi (2013a, 2013b). A felsorolt tanulmányok nagyobb része elsősorban a foglalkozási szerkezet alakulását veszi figyelembe, s bennük kissé háttérbe szorulnak a társadalmi struktúrát érintő további tényezők (például családszerkezet, életkorral kapcsolatos függőségmutatók).

Tanulmányunkban a két kulcsfogalom (népességdinamika és társadalmi szerkezet) általunk használt tartalmát a következőkben mutatjuk be.

Népességdinamika

A népességdinamika fogalmát és összetételét a szakirodalom nem határozza meg egy-egyesen. Van olyan tanulmány, amely több mint tíz demográfiai jellemzőt tart fontosnak a népességdinamika vizsgálatánál (UNFPA 2010), s az alkalmazott jellemzők száma a többi esetben is igen változó. Az „Encyclopedia of Population” (2003) két tényezőt minősít a népességdinamika fogalma szempontjából fontosnak: a népesség- és az életkori struktúra változását. Marchetti és szerzőtársai (1996) a népességdinamika alá a születési, a halálozási és a vándorlási adatokat sorolták. Egy másik felfogás szerint (Karachurina–Mkrtchyan 2012) a népességszám-változás egyedül is jól jelzi a

népességdinamikát. Demográfiai módszereket tárgyaló könyvükben Farhat és szerzőtársai (2014) a népességdinamikát jelző adatok közé sorolták a születés, a halálozás és a vándorlás alakulását, amelyeket az ún. elsődleges vitális események (*vital events*) egyik típusának neveztek. Ezek az események és a belőlük származtatott mutatók, ahogy ők nevezik „szintetikus mutatók” közvetlenül jelzik a népességdinamika változását. A vitális események másik típusa elsősorban a népesség összetételén keresztül fejt ki hatását a népességdinamikára, mint például a házasság, a válás, a munkaerőpiacra való belépés vagy az abból való kilépés. Tanulmányunkban csatlakozunk azokhoz a szerzőkhöz, akik a népesség nagyságának változását, a születési és a halálozási adatokat, valamint a vándorlást tekintik a népességdinamika jellemzőinek.

Véleményünk szerint a népességdinamika alapvetően területi, térségi fogalom. Ezt a megközelítést képviseli kiadványában a Központi Statisztikai Hivatal is (2008). Voss (2007) szerint maga a demográfia is hagyományosan térségi, területi (*spatial*) tudomány, hiszen a demográfiai folyamatokat az eltérő környezeti, kulturális, földrajzi, történelmi, etnikai stb. sajátosságok segítik értelmezni. Németh (2011) szintén a térségi sajátosságokban megjelenő társadalmi különbségek szerepét emelte ki. Egy területen belül (ország, régió, kistérség, település) vizsgálható az ott élő népesség dinamikája, szaporodása, halálozása, el- és odavándorlása. Egy társadalmi csoportnál például még értelmezhető a születés és a halálozás alakulása, az elvándorlás még elemezhető, de az odavándorlás már megkövetelné a területi egységhez való kötődést, ellenkező esetben a társadalmi mobilitás sajátosságait mutatná, aminek vagy van térségi vonatkozása, vagy nincs. Mindenesetre érdekes lenne az egyes társadalmi csoportok sajátos népességdinamikájának elemzése is.

A népességdinamikát tehát hagyományosan térségi befolyásnak kitett jelenségként elemezzük. A fogalom földrajzi kötődését az „International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences” (Smelser et al. 2001) is kiemeli.

Magát a jelenséget a következő változókkal határozzuk meg:

- Népességszám-alakulás
- Születés és halálozás
- Vándorlás.

Nem olyan egyszerű a népességdinamika fogalmából eredő mutatók megfelelő kiválasztása és értelmezése. A természetes szaporodás/fogyás, illetve a vándorlási egyenleg mutatója a népességdinamikának alapvető jelzői. Két népszámlálás közötti időszakra a születési és a halálozási adatok, s a belőlük számított egyenleg, valamint a vándorlási különbözet települési szinten a KSH népszámlálási adatállományokból átveve a TeIR-rendszerben rendelkezésre állnak.

Társadalmi szerkezet

A társadalmi struktúra hasonlóan nem mentes az eltérő értelmezésektől. A különböző régi és új nézetek, vélemények időről időre egymásnak feszülnek. A magyar szakirodalom különösen gazdag a társadalmi szerkezetet értelmező, elemző publikációkban.

Elég csak Andorka Rudolf, Kolosi Tamás, Tóth István György, Róbert Péter, Tardos Róbert munkáira vagy a TÁRKI ismert Társadalmi Riport sorozatára hivatkozni. Tanulmányunkban nem törekszünk a társadalmi struktúra értelmezése, vizsgálata körüli viták ismertetésére, inkább jelezzük azokat a tényezőket, amelyeknek alakulását a népességdinamika változásának tükrében elemezzük. A mutatók kiválasztását hosszasan elemzések előzték meg. Ezek a változók a következők:

- Családi mintázat
  - Élettársi viszony
  - Egyedül gyermeket nevelő szülő
- Demográfiai mintázat
  - Korszerkezet (eltartási ráta, öregedési ráta)
  - Iskolai végzettség
- Gazdasági mintázat
  - Foglalkoztatottság
  - Munkanélküliség.

A felsorolt változók több esetben már a belőlük képzett mutatókkal szerepelnek az elemzésben, mivel a célunk nem az, hogy csak alapváltozókat és azok összefüggéseit vizsgáljuk, hanem az, hogy a népességdinamika jelenségét, típusait állapítsuk meg, s majd szembesítsük a társadalmi szerkezet általunk fontosnak tartott mutatóival. Egyrészt arra vagyunk kíváncsiak, hogy a vizsgált időszakokban milyen szerepet játszottak a települések népességének változásában, másrészt pedig a szakirodalomra támaszkodva kialakítjuk azokat a népességdinamikai típusokat, amelyek összefüggéseit elemezzük (teszteljük) a társadalmi szerkezet általunk választott tényezőivel.

A népességdinamika típusai

Elemzésünket a népességdinamikában domináns tényezők bemutatásával kezdjük. Mint említettük, a népességdinamika mutatói esetünkben a népességszám alakulása, a születési és a halálozási adatokból számított természetes szaporodás, valamint a vándorlás adatai voltak. A népességdinamikával összefüggésben a vándorlás kiemelt fontosságára való utalás nem új jelenség a szakirodalomban. Johnson és szerzőtársai (2005) tanulmányukban már a vándorlást a népességdinamika elsődleges mozgatórugójának tartották. A szakirodalom felhívta a figyelmet a természetes szaporodás és a vándorlás trendjeinek eltérő viselkedésére is. Simpson és szerzőtársai (2008) az eltérő etnikai közösségekben jellegzetesen e két tényező sokszor ellentétes mozgását észlelték. Ugyanezen a véleményen vannak Winkler és szerzőtársai (2012) is, továbbá ők jegyzik meg, hogy a fejlett országokban a vándorlás jelentősége megnő a népességdinamika meghatározásánál, s nemcsak a népesség növekedését vagy csökkenését, hanem a populáció összetételének változását is az eltérő vándorlási mintákra vezetik vissza.

Az eddigiekben hivatkozott szakirodalom általában a népességdinamika és a társadalmi-gazdasági szerkezet pozitív összefüggését emelte ki, de természetesen ennek az

összefüggésnek az adott térség szempontjából nem csak pozitív hatása létezik. Kulcsár és szerzőtársai (2011) a népességdinamika és a társadalmi-gazdasági szerkezet negatív kapcsolatát mutatták be, amennyiben azt tapasztalták, hogy a kedvező természetes szaporodás több esetben nem jár együtt gazdasági fejlettséggel, növekedéssel. Negatív sajátosságokról számolt be De Jong és szerzőtársai (2005) tanulmánya is: az egyesült államokbeli szegény családok vándorlását vizsgálva kiemelték, hogy ezek a családok az adott államok változó szociális ellátórendszerét követik vándorlási gyakorlatukban, azaz igyekeznek a lehető legnagyobb haszonnal kecsegtető szociális ellátórendszer keretébe kerülni. Így a célállamok társadalmi szerkezetét többnyire negatívan befolyásolják, terhelve azok szociális költségvetését. Steclov és szerzőtársai (2005) említik a „vándorlás kultúráját”, ami jellemző egy-egy népességcsoportra, s mélyen gyökerezik az adott társadalmi rétegben. Egy térség népességdinamikáját pozitívan és negatívan is érintheti ez a társadalmicselekvés-minta, amely valószínűsíti egy csoport területi mobilitását vagy annak elmaradását is. Vannak tehát területileg mobilabb társadalmi csoportok, kultúrák, míg mások mobilitása igen korlátozott sugarú. A magyar társadalom az utóbbiak közé tartozik (Kulcsár et al. 1996).

Megállapíthatjuk, hogy a népességdinamika egyes tényezői nem egyező irányban mozognak, ezért – a legegyszerűbb módszert választva – az egyes típusokat úgy alakítottuk ki, hogy azok figyelembe vegyék az említett iránybeli eltéréseket is. A természetes szaporodás és a vándorlás adta 2x2-es táblába csoportosítottuk először a dinamikatípusokat.

1. táblázat

A népességdinamika alaptípusai
Categories of population dynamics

Természetes szaporodás	Vándorlási különbözet	
	negatív	pozitív
Negatív	Erőteljes negatív népességdinamika	Pozitív eredményű vándorlás jelentette népességdinamika
Pozitív	Természetes szaporodás jelentette népességdinamika	Erőteljes pozitív népességdinamika

Ez a tipológia a népességdinamika alapvető típusainak összefüggését mutatja meg az alapidimenziókkal. A tipológiában mindössze két tiszta típus szerepel: ott, ahol mindkét tényező pozitív, illetőleg mindkét tényező negatív folyamatokat takar. Az a típus, amelyiknél mindkét dimenzió esetében negatív dinamika a jellemző, a térség/település „negatív demográfiai spirálba” kerülését jelezheti. Az ellentétes csoportba tartozóknál egy „pozitív demográfiai spirál” a jellemző. Természetesen csak abban az esetben, ha ez a helyzet éveken keresztül fennmarad.

Abban a típusban, amelyikben a pozitív népeségdinamikát csak a természetes szaporodás idézte elő, legtöbb esetben hátrányos helyzet alakulhat ki gazdaságilag és szociálisan is, mert ugyan megvan a vitalitás, amit a természetes szaporodás mutat, de elmarad a vándorlás struktúraalakító pozitív szerepe. A terület nem „vonzó” célterület, sőt inkább „elhagyó”, „taszító” területnek minősül. A vándorlás és a természetes szaporodás ellentétes mozgására mutattak rá Kulcsár és szerzőtársai (2011), jelezve azt, hogy ezeket a területeket gazdasági és szociális szempontból is hátrányok jellemzik. Zsom (2015) térképe mutatja, hogy az anyagi életkörülmények dimenziójában és a társadalmi jóllét más indikátorai mentén is a népeségdinamikának ez a típusa, azaz a negatív vándorlás és a pozitív természetes szaporodás, az adott térségben társadalmi-gazdasági hátrányokkal is együtt jár. Ezek a hátrányok több esetben nehezítik az elvándorlást is, mivel az alacsony ingatlanárak akadályozzák a tőke mobilizálását.

Abban a típusban, amelyikben egyedül a vándorlás jelentette a népeségdinamika pozitív oldalát, sikerrel vagy sikertelenül ellensúlyozta a természetes szaporodás negatív jellegét, attól függően, hogy a települések népeségnyerő vagy népeségvesztő típusba tartoznak-e. Ennél a településtípusnál (pozitív vándorlási egyenleg) a szívóhatás érvényesül, ami azt jelenti, hogy az emberek számára céltelepülésként funkcionál valamilyen földrajzi, gazdasági, egészségügyi stb. okból. A társadalmilag és gazdaságilag hátrányos helyzetben lévő csoportok esetében is érvényesülhet ez a szívóhatás, amely a versenyképes tudás hiányában azonban sok esetben nem jelent megoldást a betelepülők számára.

A két demográfiai folyamat, a természetes szaporodás/fogyás és a vándorlási különbség eredményezi tehát a népeség számának változását. Ennek alapján készítettük el azt a dinamikatipológiát, amely Espon népeségdinamika-típusainak módszertanát követi (Espon 2014). A népeségszám változása szerint két (népeségvesztő és népeségnyerő) főcsoporton belül 3-3 alcsoport jön létre a születés/halálozás és a vándorlás pozitív, illetve negatív egyenlege szerint.

Eredményként 6 kategóriával rendelkező népeségdinamika-változót kaptunk, amelynek kategóriáit és a települések megoszlását az egyes időszakokban a 2. táblázat mutatja meg.

Erőteljes negatív népeségdinamika az 1970-es években a települések egyharmadát érintette, 2000 után ez az arány meghaladta az 50%-ot. Az erőteljes pozitív népeségdinamika a települések valamivel több mint 4%-ára volt jellemző az ezredforduló után, s ez az arány kevesebb mint fele az 1970-es években mértnek.

A rendszerváltás után a vándorlás – a csökkenő természetes szaporodás ellenére – a települések jelentős arányát húzta a növekvő népeséggel rendelkező csoportba, de ennél valamivel több település esetében ez a húzóerő már nem volt elég: a települések népesége csökkent. A természetes szaporodás pozitív jellege ellenére az 1970-es években a települések közel fele csökkenő népeségű volt, az erősebb elvándorlás miatt. A népeségdinamikának ez a típusa az 1980-as években még számottevő volt, a rendszerváltás után azonban jelentősen csökkent. A pozitív természetes szaporodás

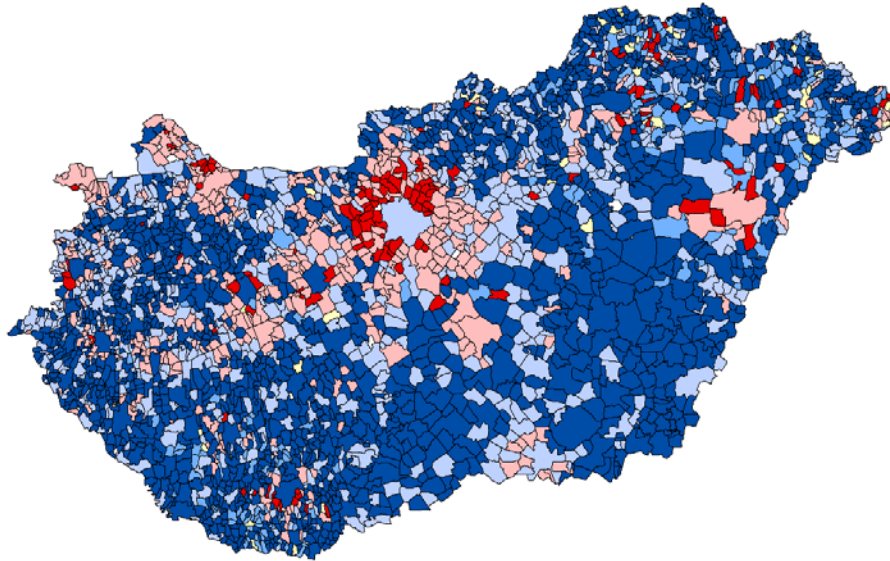

– az elvándorlás miatt – az idő előrehaladtával egyre kevesebb települést tartott a növekvő csoportban (2. táblázat).

1. ábra

Magyarország települési-demográfiai térképe, 2011

Demographic map of Hungary at settlement level

Népességdinamika		Vándorlási egyenleg	A természetes szaporodás egyenlege
■	Csökkenő	Negatív	Negatív
■	Csökkenő	Negatív	Pozitív
■	Csökkenő	Pozitív	Negatív
■	Növekvő	Negatív	Pozitív
■	Növekvő	Pozitív	Negatív
■	Növekvő	Pozitív	Pozitív
■	Nincs adat	Nincs adat	Nincs adat

Az 1. ábra azt mutatja, hogy a népesség egyrészt az ország középső része felé, másrészt pedig döntően Nyugat-Magyarország felé törekszik. Egyre inkább az a népességdinamika-típus nyer teret, amely egyrészt a vándorlásvezérelt pozitív dinamika típusába tartozik, másrészt pedig az, amelyik az elnéptelenedés irányába mutat. A népességátrendeződés folyamata egyrészt gazdasági előnyöket, másrészt pedig a társadalmi jólét fejlettebb színvonalát valószínűsíti a növekvő népességű településeken.

2. táblázat

A települések aránya népességdinamika-típusok szerint

The settlement's distribution by population dynamics

Típus	Vándorlási egyenleg	A természetes szaporodás egyenlege	Népességdinamika-típus	Növekvő települések					2002–2011
				1970–1980	1981–1990	1991–2001	2002–2011		
Népességnyerő	Pozitív	Pozitív	Erőteljesen pozitív	9,5	4,5	9,6	4,3		
	Pozitív	Negatív	Vándorlás vezérelte pozitív	1,6	4,6	28,1	14,1		
	Negatív	Pozitív	Természetes szaporodás vezérelte pozitív	9,4	2,7	2,4	1,3		
<i>Összesen</i>	–	–	–	20,5	11,8	40,1	19,7		
Népességvesztő	Negatív	Pozitív	Természetes szaporodás vezérelte negatív	45,1	18,6	4,5	6,1		
	Pozitív	Negatív	Vándorlás vezérelte negatív	1,8	6,5	26,8	23,7		
	Negatív	Negatív	Erőteljesen negatív	32,6	63,1	28,6	50,5		
	<i>Összesen</i>	–	–	79,5	88,2	59,9	80,3		
<i>Mindösszesen (N= 3135)</i>	–	–	–	100,0	100,0	100,0	100,0		

Forrás: saját szerkesztés, TeIR- és népszámlálási adatok alapján.

A növekvő lélekszámú települések aránya jelentős mértékben ingadozott a vizsgált időszakban. Az 1970-es években átlagosan 20,5% volt a népességüket növelő települések aránya, az 1980-as években 11,8%, az 1990-es években jelentősen, 40,1%-ra nőtt, majd 2000 után visszaesett 19,7%-ra. Ebben a csoportban, az 1970-es években több település mutatott pozitív természetes szaporodást (586), mint pozitív vándorlási egyenleget (354) (3. táblázat). Mindkét tényező egyenlege 302 település esetében volt pozitív.

A pozitív népességdinamika így az 1970-es években a természetes szaporodáson nyugodott, s kevésbé a vándorlás okozta. Az 1980-as évekre e két tényező hatása kiegyenlítődtött, ami a pozitív természetes szaporodás nagymértékben csökkenő dominanciáját jelentette (e települések száma 224-re csökkent). Igaz, hogy a pozitív vándorlási dominancia is kevesebb növekvő lélekszámú településre volt jellemző az 1980-as években, de a csökkenés esetükben mindössze 19%-os volt (e települések száma 286-ra csökkent), míg a pozitív természetes szaporodást mutató települések esetében 62%-os csökkenést mértünk.

3. táblázat

A pozitív népességdinamikájú települések száma és megoszlása dinamikatípusok szerint

Number and distribution of settlements with positive population dynamics
by type of dynamics

Vándorlási egyenleg	A természetes szaporodás egyenlege	1980	1990	2001	2011
		Szám			
Negatív	Pozitív	284	84	77	40
Pozitív	Negatív	52	146	882	442
Pozitív	Pozitív	302	140	302	135
	<i>Összesen</i>	638	370	1261	617
		Megoszlása, %			
Negatív	Pozitív	44,5	22,7	6,1	6,5
Pozitív	Negatív	8,2	39,5	69,9	71,6
Pozitív	Pozitív	47,3	37,8	23,9	21,9
	<i>Összesen</i>	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: saját szerkesztés, TeIR- és népszámlálási adatok alapján.

A növekvő népességű települések aránya a korábbi évtizedhez képest összességében 42%-kal esett vissza. Az 1990-es években – mint említettük – jelentősen nőtt a növekvő népességű települések száma, ami a népesség nagymértékű átrendeződésével magyarázható, amikor is a növekvő népességű települések több mint 90%-a pozitív

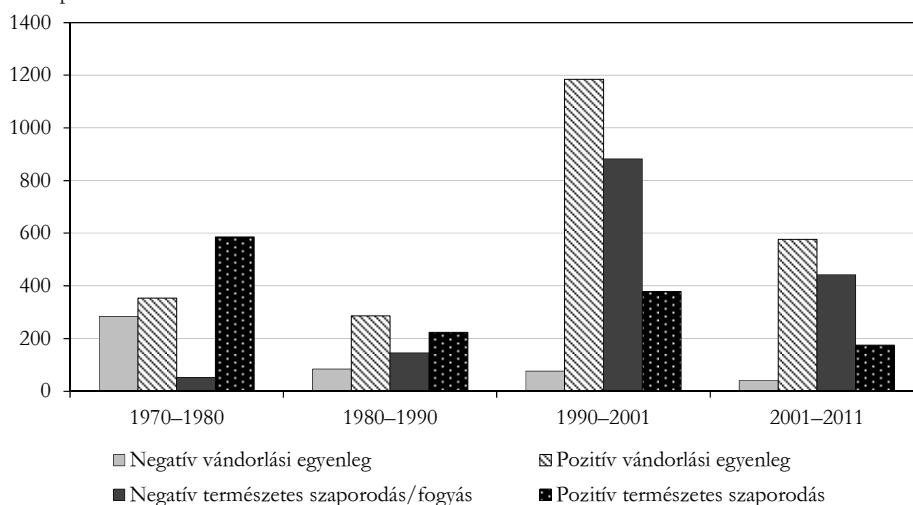
vándorlási egyenleggel rendelkezett. Az ezredfordulót követően ez az arány lényegében nem változott.

2. ábra

A növekvő lélekszámú települések száma népességdinamika szerint

Number of settlements with increasing population by population dynamics

A települések száma

A 2. ábra jól mutatja a pozitív vándorlási egyenleggel rendelkező települések számának 1990 és 2001 közötti megugrását, amelyet a negatív természetes szaporodás terjedése is kísért. Ebben az évtizedben a gazdasági viszonyok átrendeződése együtt járt a népesség dinamikus átrendeződésével. Ez az átrendeződés korábbi egyenlőtlenségeket erősített meg, amelyek máig sem csökkentek. Egy évtizeddel később kissé megnyugodni látszanak a népességdinamikai folyamatok. Pénzes (2015, 212. old.) tanulmánya szerint az ország térszerkezete „megmerevedett”, „a területi problémák összeadódva meglehetősen stabilan különítik el az elmaradott és a fejlett térségek körét”. A vándorlás ebben az időszakban sem veszíti el kiemelkedő szerepét a növekvő népességű települések csoportjában.

E folyamatok szerint jelentős csökkenő tendenciát mutat azoknak a településeknek aránya a növekvő népességű települések között, amelyek mindkét népességdinamikai tényező (természetes szaporodás és vándorlás) esetében pozitívan hatnak a népesség növekedésére. Ezeknek a településeknek aránya az 1970-es évekhez képest az ezredforduló után több mint felére esett vissza. A természetes szaporodás 1990 után egyedül már nem volt képes számottevően befolyásolni a dinamikát a népességüket növelő településeken.

További jelentős változás is megfigyelhető a vizsgált időszakban az 4. táblázat alapján. A növekedés forrását egyre inkább a vándorlás jelentette, ami az 1970-es években

alig játszott szerepet a népességnövekedésben, az ezredforduló után pedig a növekvő lélekszámú települések közel háromnegyedénél kizárólag ez a demográfiai tényező volt a pozitív népességdinamika forrása.

4. táblázat

**A növekvő lélekszámú települések megoszlása
a népességdinamika forrása szerint**

Distribution of settlements with increasing population
by source of population dynamics

A növekedés forrása	1970–1980	1981–1990	1991–2001	2002–2011
Természetes szaporodás és vándorlás együtt	47,3	37,8	23,9	21,8
Csak a természetes szaporodás	44,5	22,7	6,1	6,5
Csak a vándorlás	8,2	39,5	70,0	71,7
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: saját szerkesztés, TeIR- és népszámlálási adatok alapján.

Más szóval, a vándorlásnak az 1970-es években még csak igen kevés településen kellett ellensúlyoznia a természetes szaporodás hiányzó népességnövelő hatását, s az idő előrehaladtával a vándorlásnak ez a szerepe egyre jelentősebbé vált. A rendszerváltás után már tíz növekvő népességű település közül hétben betöltötte ezt a funkciót.

A negatív népességdinamikával jellemezhető települések adatai megerősítik a korábban említetteket. A csökkenő népességű települések minden időszakban az ország településeinek többségét alkották. Az 1970-es években a természetes szaporodás a csökkenő népességű települések 56,7%-ában volt pozitív, a vándorlás ugyanekkor csak 2,4%-ában. Az ezredforduló után a megfelelő arány 7,6, illetőleg 29,5% volt. Hiába volt a csökkenő népességű települések esetében a természetes szaporodás a települések többségében pozitív a vizsgált időszak elején, valamint a vándorlás a települések több mint egynegyedében pozitív a vizsgált időszak végén, a negatív népességdinamikát nem tudta megfordítani.

Összességében megállapítható tehát, hogy az elmúlt évtizedekben a népességdinamika eltérő típusai jellemezték a magyar társadalmat. A pozitív népességdinamikát mutató települések a nemzetközi szakirodalommal egyezően egyre inkább a vándorlásnak köszönhetik népességük növekedését, s a pozitív természetes szaporodás egyre kevesebb növekvő népességű településre volt jellemző. A természetes szaporodás pozitív egyenlege tehát nem minden esetben párosul kedvező népességdinamikával. Különösen akkor, ha nem kapcsolódik hozzá pozitív vándorlási egyenleg. A vándorlással jellemezhető népességdinamika a rendszerváltás előtti utolsó két évtizedben viszonylag kiegyensúlyozott volt. Az ezt követő időszakban azonban egyértelműen a vándorlás jelentette a pozitív népességdinamikai változások gyökerét.

Az erős vándorlási dominancia rámutat arra a jelenségre, miszerint a rendszerváltás első évtizedében a népességmozgás az új társadalmi és gazdasági erőviszonyoknak megfelelően intenzívebbé vált, s népességátrendeződés ugyan gyengébben, de jelenleg is zajlik (Brown et al. 2005, 2007).

A népességdinamika és a társadalmi-gazdasági szerkezet

A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy a bemutatott népességdinamikai változások hogyan hatottak a települések társadalmi szerkezetére. Brown (2014) úgy jellemzi ezt a megközelítést, mintha a népességdinamika társadalmi-gazdasági következményeinek vizsgálata során a szerzők nagy része azt egyfajta „független változóként” értelmené. Ő ugyanolyan értékűnek tartja a fordított megközelítést is, amikor a társadalmi-gazdasági szerkezetben bekövetkezett változások okai a demográfiai folyamatoknak, a népességdinamikában bekövetkezett átalakulásnak. Természetesen nem felejtettük el, hogy a népességdinamika és a társadalmi struktúra kölcsönösen befolyásolják egymást, de e kétirányú meghatározottságból most csak a népességdinamikát emeljük a „független változó státusába”. Azt sem felejtjük el, hogy e két tényezőcsoport mögött, illetve azokon kívül más hatótényezők is alakítják kapcsolatukat, példaként említhetjük a különböző szektorpolitikai tényezőket vagy a földrajzi helyzetet.

A népességdinamika és a társadalmi-gazdasági szerkezet összefüggése tehát, mint említettük, korántsem egyoldalú és egyszerű viszonyt jelez. A szakirodalom nem túl gyakran foglalkozik ezzel az összetett jelenséggel és ennek országokénti vagy térségkénti eltérő sajátosságaival. E tanulmányok egyikében Lisenkova és szerzőtársai (2010) skóciai adatokat elemezve állapították meg a vándorlás és a népességszerkezet pozitív kapcsolatát, azaz úgy találták, hogy a bevándorlás erősíti a térség emberierőforrás-készletét. Niedomysl (2011) a vándorlásnak és a vándorlás motívumainak kapcsolatát vizsgálva hívta fel a figyelmet a vándorlásnak a társadalmi szerkezetre és a foglalkoztatottságra gyakorolt hatására, továbbá ennek a vándorlási távolsággal való összefüggésére.

Népességdinamika és gazdasági mintázat

A népességdinamika-típusokban a települések foglalkoztatottsági adatait vizsgálva megfigyeltünk néhány olyan sajátosságot, amelyek az elmúlt évtizedek foglalkoztatottsági viszonyait jellemezték. Elsőként a hivatalosan regisztrált munkanélküliség és a foglalkoztatottsági arány alakulását vesszük szemügyre a népességdinamika tükrében.

A népességvesztő települések csoportjában a foglalkoztatottak arányában megfigyelhető csökkenés (15,6%) nem ott volt a legmagasabb, ahol a vándorlás és a természetes szaporodás egyaránt negatív egyenlegű volt, ahol talán ez várható lett volna, hanem ott, ahol a természetes szaporodás egyenlege pozitív volt (24,5%). Ez a negatív népességdinamika-típusú településcsoport vesztett a legtöbbet a foglalkoztatottak arányát tekintve az elmúlt évtizedekben.

A népességüket növelő települések csoportjában, hasonlóan az előző csoporthoz, a foglalkoztatottak aránya ott csökkent a legnagyobb mértékben, ahol a népességnövekedést a természetes szaporodás eredményezte, nem pedig a befelé irányuló vándorlás. Egyik csoportban a pozitív természetes szaporodást jelző népességdinamika-típus egyedül, a vándorlás nélkül is képes volt növelni a település népességszámát, a másik csoportban azonban nem. Feltételezhető, hogy esetében magas a cigány vagy a cigány életvitelű népesség aránya, tehát a településcsoport erős taszító- és gyenge vonzerővel rendelkezik, valamint földrajzi elhelyezkedése hátrányosabb, fejletlenebb térségeket valószínűsít. A feltételezésünket alátámasztja az 3. és 4. ábra, amelyek jól szemléltetik, hogy e települések nagy többsége az említett régiókban található. A cigányság által lakott települések népességdinamikáját az 5. táblázat mutatja be. Meg kell jegyeznünk, hogy a cigány népesség számáról meglehetősen bizonytalan adatokkal rendelkezünk.

5. táblázat

**Népességdinamika-típusok és az érintett települések
cigány lakosságának aránya**

Population dynamics types and the proportion of
Roma inhabitants in the affected settlements

Típus	Vándorlási egyenleg	A természetes szaporodás egyenlege	(%)	
			1990	2011
Népességvesztő	negatív	negatív	1,62	3,80
	negatív	pozitív	2,98	12,29
	pozitív	negatív	0,49	1,92
Népességnyerő	negatív	pozitív	1,99	31,53
	pozitív	negatív	0,80	1,52
	pozitív	pozitív	0,60	2,80

Forrás: saját szerkesztés, TeIR- és népszámlálási adatok alapján.

Az 5. táblázat azt mutatja, hogy a cigányság főként olyan népességdinamika-típusban van jelen, amely negatív vándorlási egyenleggel, de pozitív természetes szaporodási egyenleggel rendelkezik, függetlenül attól, hogy a település népességvesztő vagy népességnyerő-e. A cigányok aránya ezekben a népességdinamikájú csoportokban igen jelentősen emelkedett 1990 és 2011 között. Az emelkedésről azonban nem tudjuk, hogy az a létszám tényleges emelkedésével, az erősebb identitásérzéssel vagy a megbízhatóbb adatgyűjtéssel függött-e össze, illetve az említettek közül több tényezővel is.

A gazdasági mintázat másik tesztindikátora a munkanélküliség volt. A munkanélküliség arányainak alakulását figyelve a különböző népességdinamikájú településcsoportokban lényegében ugyanazok a jellemzők, mint a foglalkoztatási adatok esetében. A magas természetes szaporodási arány a befelé irányuló vándorlás nélkül mind a népességvesztő, mind pedig a népességnyerő dinamikai csoportban a legmagasabb arányú munkanélküliséget produkálta a rendszerváltozás után.

Általánosabb következtetés is adódik: világos tehát, hogy a népességszám-alakulás, a természetes szaporodás és a vándorlás együttesen jól jelzi a népességdinamika és a foglalkoztatáson keresztül igénybe vett emberi erőforrások összefüggését. Jelen esetben egy negatívan értékelhető helyzetet, amit ezeken túl más tényező, például a földrajzi helyzet is súlyosbíthat.

6. táblázat

**A foglalkoztatottak és a munkanélküliek aránya
népességdinamika-típusok szerint**

Proportion of the employed and the unemployed
by population dynamics types

(%)

Típus	Vándorlási egyenleg	A természetes szaporodás egyenlege	1980	1990	2001	2011
			Foglalkoztatottak aránya			
Népességvesztő	negatív	negatív	77,2	71,3	60,1	61,6
	negatív	pozitív	75,7	69,8	55,6	51,3
	pozitív	negatív	76,1	74,1	54,9	67,5
Népességnyerő	negatív	pozitív	75,3	71,9	44,8	39,1
	pozitív	negatív	80,6	71,2	58,2	65,4
	pozitív	pozitív	77,5	72,8	53,5	66,0
		<i>Együtt</i>	77,5	72,0	57,5	64,0
			Munkanélküliek aránya			
Népességvesztő	negatív	negatív	–	2,0	5,9	9,8
	negatív	pozitív	–	2,4	7,5	12,7
	pozitív	negatív	–	2,0	7,1	8,7
Népességnyerő	negatív	pozitív	–	1,9	11,6	16,5
	pozitív	negatív	–	1,8	5,9	8,2
	pozitív	pozitív	–	1,8	7,9	8,4
		<i>Együtt</i>	–	2,0	6,5	9,2

Forrás: Saját szerkesztés, TeIR- és népszámlálási adatok alapján.

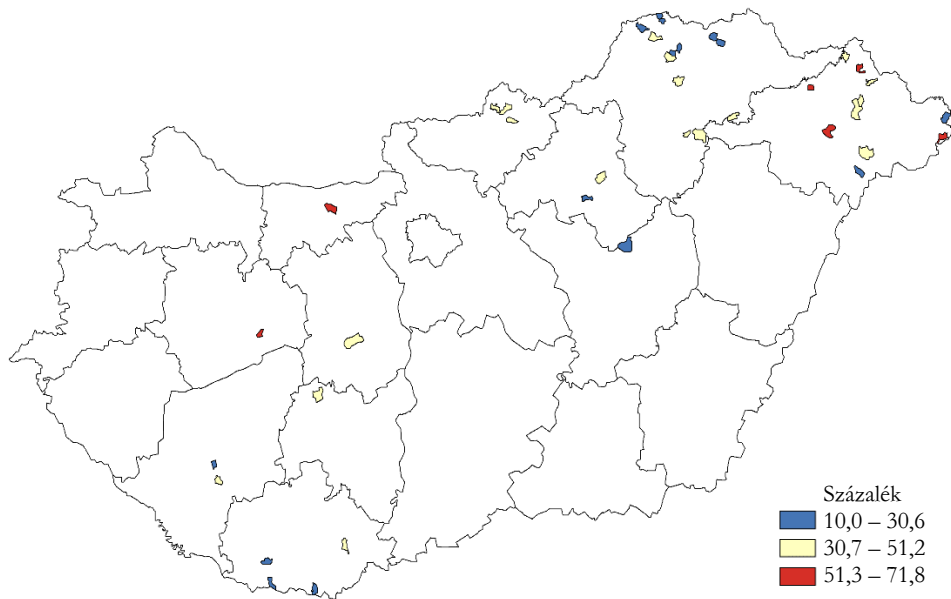

A vándorlás negatív egyenlege párosulva a természetes szaporodás pozitív egyenlegével olyan dinamikát jelöl, amely következtében az érintett települések a foglalkoztatás és a munkanélküliség tekintetében jelentős hátrányt könyvelhetnek el.

3. ábra

**A foglalkoztatottak aránya a népességnyerő településeken*,
2001–2011**

Proportion of employees in population gaining settlements between 2001–2011

Foglalkoztatottak aránya, %	Települések száma	Összlakosság 2011-ben
10,0–30,6	15	11 604
30,7–51,2	19	28 755
51,3–71,8	6	8 469
<i>Összesen</i>	<i>40</i>	<i>48 828</i>

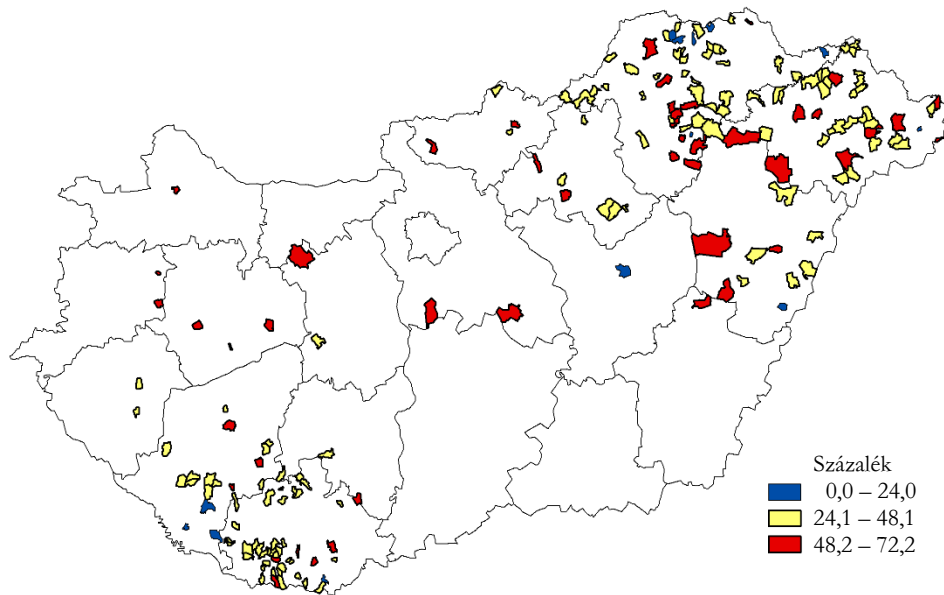
*Népességdinamika-típus: népességnyerő települések, negatív vándorlási egyenleggel és pozitív természetes szaporodással. 2001 és 2011 között (40 település).

* Population dynamics type: population gaining settlements with negative migration balance and positive natural increase (40 settlements).

4. ábra

**A foglalkoztatottak aránya a népességvesztő településeken*,
2001–2011**

Proportion of employees in population losing settlements between 2001–2011

Foglalkoztatottak aránya, %	Települések száma	Összlakosság 2011-ben
0,0–24,0	13	5 946
24,1–48,1	126	143 630
48,2–72,2	49	180 925
<i>Összesen</i>	<i>188</i>	<i>330 501</i>

* Népességdinamika-típus: népességvesztő települések, negatív vándorlási egyenleggel, pozitív természetes szaporodással. 2001 és 2011 között (188 település).

* Population dynamics type: population losing settlements with negative migration balance and positive natural increase between 2001–2011 (188 settlements).

Népességdinamika és demográfiai mintázat

A különböző népességdinamikájú településcsoportok demográfiai mintázatát tanulmányunkban egyrészt az életkorhoz kötődő mutatókkal, nevezetesen az eltartottsági rátával és az öregedési rátával, másrészt az emberi erőforrás egyik legfontosabb jellemzőjével, az iskolai végzettségi szintek alakulásával szemléltetjük. Korábbi adatokból világossá vált, hogy a foglalkoztatottak aránya szorosan kapcsolódik a népesség-

dinamikai sajátosságokhoz, áttételesen pedig az emberi erőforrások állapotához. További adataink megerősítik azt, hogy a népességdinamika bizonyos feltételek esetén emberierőforrás-mozgósító hatással bír, amely viszont az adott terület fejlődéséhez teremthet kedvező körülményeket.

Az eltartottsági ráta adatait tekintve megállapíthatjuk (7. táblázat), hogy a csökkenő népességű települések eltartottsági viszonyai az erősen negatív (negatív-negatív) népességdinamikai csoportban a rendszerváltozás után jelentősen javultak, ami alapvetően a 14 éven aluli korosztály létszámának csökkenését jelentheti. A vándorlási veszteség, de egyben természetes szaporodás jellemezte, összességében fogyó népességű települések eltartottsági viszonyai kissé javultak 1990 után, de összességében korábban sem voltak rosszak. Az eltartottsági rátát tekintve egyenletes javuló tendenciát mutatnak a bevándorlási többlettel rendelkező, de fogyó népességű települések. A népességvesztő települések eltartottsági rátája a 2000–2011-es évtizedben teljes kiegyenlítődést mutat, függetlenül a vándorlás és a természetes szaporodás tendenciájától. A népességnyerő települések körében ezt nem tapasztalhatjuk, sőt 1990 után nőttek az egyes településcsoportok közötti különbségek. Azt is megállapíthatjuk, hogy a növekvő népességű települések eltartottsági rátája ott kedvezőbb, ahol a vándorlás pozitív egyenlegű, függetlenül a természetes szaporodás típusától.

Más a helyzet az öregedési ráta és a különböző népességdinamika-típusok kapcsolatát illetően. Először azt kell megállapítanunk, hogy a fogyó népességű települések öregedési rátája jelentősen emelkedő tendenciájú volt az elmúlt évtizedekben, amely a rendszerváltozás utáni évtizedekben mutatkozik meg jelentősebben. Ez alól kivételek a pozitív természetes szaporodású és negatív vándorlási egyenlegű települések. Valamelyest esetükben is romlott az öregedési ráta, de ennek mértéke lényegesen alatta marad a másik két népességdinamikai csoporténak, a fogyó népességű települések között.

A növekvő népességű népességdinamikai településtípusok öregedési rátája jelentősen rosszabbodott, különösen azokon a településeken, ahol csak a vándorlás jelentette a népességnövekedés alapját.

7. táblázat

**Az eltartottsági ráta és az öregedési ráta alakulása
népességdinamika-típusok szerint**

Changes in dependency rate and aging rate by population dynamics types

(%)

Típus	Vándorlási egyenleg	A természetes szaporodás egyenlege	1980	1990	2001	2011
			Eltartottsági ráta (14 év alatt+60 év felett a 15–59 éves népességben)			
Népességvesztő	negatív	negatív	71,2	70,9	57,5	62,6
	negatív	pozitív	67,5	64,4	55,4	62,3
	pozitív	negatív	72,7	65,0	63,0	61,4
Népességnyerő	negatív	pozitív	65,0	61,0	65,3	68,3
	pozitív	negatív	62,3	62,5	58,9	58,8
	pozitív	pozitív	60,7	59,5	57,7	59,5
<i>Együtt</i>			<i>63,8</i>	<i>65,1</i>	<i>58,8</i>	<i>61,3</i>
			Öregedési ráta (60 év feletti/15 év alattiak)			
Népességvesztő	negatív	negatív	127,5	108,9	148,0	168,8
	negatív	pozitív	77,4	73,5	95,3	93,8
	pozitív	negatív	124,8	121,6	134,3	191,0
Népességnyerő	negatív	pozitív	61,5	58,8	70,2	56,1
	pozitív	negatív	111,5	89,4	111,3	145,3
	pozitív	pozitív	60,3	67,7	82,1	99,6
<i>Együtt</i>			<i>78,2</i>	<i>92,0</i>	<i>122,8</i>	<i>161,1</i>

Forrás: saját szerkesztés, TeIR- és népszámlálási adatok alapján.

Az iskolázottsági szintek változása és a népességdinamika összefüggése részben kapcsolódik a vizsgált demográfiai tényezők esetében tapasztaltakhoz. Az életkorral kapcsolatos kompozíciók, mint például az eltartottsági mutató, vagy az öregedési mutató olyan másodlagos vitális jelleggel bíró tényezők, amelyek éreztetik hatásukat az iskolai végzettség szerinti megoszlásban az egyes népességdinamikai típusokban. Az iskolai végzettség a következő jellemző, amelyet szembeesítünk az általunk kidolgozott népességdinamikai tipológiával (8. táblázat).

A népességdinamika és az iskolai végzettség kapcsolatában az az egyik jellegzetes tulajdonság, hogy a rendszerváltás előtt a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők aránya ott volt a legmagasabb, ahol a vándorlás pozitív egyenleget mutatott. 1990 után a helyzet ebben a tekintetben megváltozott, s kissé bonyolódott, közvetve jelezve ezzel a népesség jelentős redisztribúcióját.

8. táblázat

**Az egyes iskolai végzettséggel rendelkezők aránya
a 7 éves és idősebb népességben népességdinamika-típusok szerint**
Proportion of people with different educational attainments
in the 7 years old and over population by population dynamics types

(%)

Típus	Vándorlási egyenleg	A természetes szaporodás egyenlege	Legfeljebb alapfokú végzettségűek	Érettségi nélkül középfokú végzettségűek	Érettségi-zett középfokú végzettségűek	Felsőfokú végzettségűek
1980						
Népességvesztő	negatív	negatív	80,70	11,05	6,40	1,85
	negatív	pozitív	78,65	12,34	6,97	2,04
	pozitív	negatív	76,54	12,17	8,62	2,67
Népességnyerő	negatív	pozitív	73,90	14,28	9,15	2,67
	pozitív	negatív	55,98	11,37	20,80	11,84
	pozitív	pozitív	62,00	15,10	16,22	6,68
		<i>Együtt</i>	<i>67,08</i>	<i>14,07</i>	<i>13,67</i>	<i>5,96</i>
1990						
Népességvesztő	negatív	negatív	71,09	13,86	11,12	3,93
	negatív	pozitív	67,27	14,02	13,56	5,16
	pozitív	negatív	55,53	10,05	21,58	12,84
Népességnyerő	negatív	pozitív	62,73	14,99	15,88	6,40
	pozitív	negatív	62,00	14,08	16,77	7,15
	pozitív	pozitív	57,42	13,35	19,79	9,44
		<i>Együtt</i>	<i>63,20</i>	<i>12,97</i>	<i>16,23</i>	<i>7,60</i>
2001						
Népességvesztő	negatív	negatív	40,44	18,40	24,26	16,90
	negatív	pozitív	46,42	23,43	19,87	10,28
	pozitív	negatív	51,39	22,69	17,35	8,58
Népességnyerő	negatív	pozitív	59,99	20,90	13,77	5,34
	pozitív	negatív	49,35	23,13	18,75	8,77
	pozitív	pozitív	50,64	22,25	17,46	9,65
		<i>Együtt</i>	<i>46,29</i>	<i>21,06</i>	<i>20,55</i>	<i>12,10</i>
2011						
Népességvesztő	negatív	negatív	41,07	21,72	25,52	11,69
	negatív	pozitív	52,02	19,99	19,82	8,17
	pozitív	negatív	32,67	16,52	30,18	20,64
Népességnyerő	negatív	pozitív	66,99	16,32	12,56	4,13
	pozitív	negatív	35,15	20,28	28,78	15,80
	pozitív	pozitív	35,18	17,93	28,71	18,18
		<i>Együtt</i>	<i>37,42</i>	<i>19,47</i>	<i>27,6</i>	<i>15,55</i>

Forrás: saját szerkesztés, TeIR- és népszámlálási adatok alapján.

Népeségdinamika és családi mintázat

Tanulmányunkban két, a családokra vonatkozó tényezőt szembesítettünk a népeségdinamikai típusokkal. Egyfelől szándékosan választottunk olyan jellemzőt, amely a családok marginális csoportját érinti (egyszülős gyermekes családok), másrészt pedig olyat, amely eltér a hagyományos családmódelettől és megosztja az emberek véleményét.

9. táblázat

Népeségdinamika-típusok és egyes családjellemzők

Population dynamics types and family patterns

(%)

Típus	Vándorlási egyenleg	A természetes szaporodás egyenlege	1990	2001	2011
			Az egyszülős gyermekes családok aránya		
Népeségvesztő	negatív	negatív	13,46	18,40	19,69
	negatív	pozitív	14,45	15,87	17,63
	pozitív	negatív	20,28	15,55	21,54
Népeségnyerő	negatív	pozitív	13,51	14,04	16,04
	pozitív	negatív	14,52	15,01	18,28
	pozitív	pozitív	15,36	15,07	17,21
<i>Együtt</i>			15,53	16,45	19,78
			Az élettársi kapcsolaton alapuló családok aránya		
Népeségvesztő	negatív	negatív	4,06	10,23	14,90
	negatív	pozitív	4,08	8,74	16,22
	pozitív	negatív	5,51	8,86	15,27
Népeségnyerő	negatív	pozitív	3,36	8,90	22,38
	pozitív	negatív	4,41	9,10	13,99
	pozitív	pozitív	3,93	9,25	14,60
<i>Együtt</i>			4,33	9,47	14,92

Forrás: saját szerkesztés, TeIR- és népszámlálási adatok alapján.

Az egyszülős gyermekes családok aránya a társadalomban folyamatosan növekszik, s 2011-ben körülbelül a családok egyötödét tette ki. Az átlagnál magasabb arányban találtunk ilyen családokat a rendszerváltozás előtt azokon a településeken, amelyek csökkenő népességét a pozitív vándorlási egyenleg nem tudta ellensúlyozni.

Az élettársi kapcsolatokon alapuló családok aránya az elmúlt évtizedekben, különösen 2000 után lényegesen magasabb a magyar társadalomban. Arányuk ott kiemelkedő, ahol negatív vándorlási egyenleg mellett pozitív a településen a természetes szaporodás egyenlege.

Összegzés

Az általunk meghatározott módszer a népességdinamika kialakítására, amely a népességszám, a természetes szaporodás és a vándorlás egyenlegének mutatóin alapult, egyezik a szakirodalom egy jelentős részének módszertani megközelítésével. Az elemzésünk során a népességdinamikát értelmeztük pozitív és negatív tartományban is. Rávilágítottunk arra, hogy az elmúlt évtizedekben ez a dinamika jelentősen változott, s ennek megfelelően a települések profilja is. A pozitív, a népességet növelő dinamika forrásának kérdésében gyökeres átalakulás ment végbe az 1970-es évektől a 2010-es évekig. Az időszak elején a természetes szaporodásból származott a népesség növekedése, a vizsgált időszak végére viszont ennek a tényezőnek szerepe elhanyagolható lett, szinte kizárólagosan a pozitív egyenlegű vándorlás került előtérbe. A természetes szaporodás mint népességdinamikai tényező szinte teljesen visszaszorult. Pozícióját csak Budapest környékének egy részén és a fejletlen térségekben tartotta meg, ott, ahol a cigány lakosság nagyobb arányban képviselteti magát.

A rendszerváltozás lényeges átalakulást hozott a népességdinamikai folyamatokban. Az 1970 és a 2001 közötti időszak magával hozta a vándorlás döntő tényezővé válását, amely valójában 1990 után következett be. A népesség jelentős redisztribúciója zajlott le a rendszerváltást követően, ami éreztette hatását a foglalkoztatás és a munkanélküliség mértékének alakulásában, az öregedés és az eltartottság adataiban éppúgy, mint az emberi erőforrások alakulásában. Ezek a változások összefüggnek a népességdinamika egyes típusaival. Beigazolódott, hogy az általunk használt változók (népességszám, természetes szaporodás, vándorlás) elegendőek és megfelelőek a népességdinamika egyes típusainak kialakítására.

IRODALOM

- ANDORKA, R. (1996): *Merre tart a magyar társadalom?* Antológia Kiadó, Lakitelek.
- JAIN, A.–KAKANI, R. K. (2012) Applying Population Dynamics Theory to Entrepreneurial Survival Strategy: The Case of Financial Technologies and Its Promoter *Jindal Journal of Business Research* 1 (1): 65–86.
- BALAN, F. (2015): Testing the Demographic - Economic Paradox for Newly Industrialized Countries: A Panel Data Analysis *Economic Insights Trends and Challenges* 4 (2): 1–10.
- BERGER, V. (2013): A társadalmi struktúra-elemzés dilemmái és eldöntendő kérdései *Statistikai Szemle* 91 (3): 306–313.
- BIRCHENALL, J. A. (2016): Population and development redux *Journal of Population Economics* 29 (2):627–656.
- BOROACĂ, L. –ANTTILA, C. (2014): Influences of population dynamics On economic growth in Romania *Revista academiei forțelor terestre* 73 (1): 71–79.
- BROWN, D. L. (2014): Rural Population Change in Social Context In: CONNER, B.–JENSEN, L.–RANSOM, E. (eds) *Rural America in Globalizing World. Problems and Prospects for the 2010s*. pp. 299– 310. West Virginia University Press.
- BROWN, D. L.– KULCSÁR, J. L.–KULCSÁR, L.–OBÁDOVICS, CS. (2005): Post-socialist restructuring and population redistribution in Hungary *Rural Sociology* 70 (3): 336–359.

- BROWN, D. L.–GRESKOVITS, B.–KULCSÁR, J. L. (2007): Leading Sectors and Leading Regions: Economic Restructuring and Economic Inequality in Hungary Since 1990 *International Journal of Urban and Regional Research* 31 (3): 522–542.
- CSERNÁK, J.–TÓTH, P. P. (2009): A demográfiai tudomány helyzete Magyarországon, 1989–1999. *Magyar Tudomány* 44 (11): 1281–1289.
- DAVIS, H. C. (1995): *Demographic projection techniques for regions and smaller areas: A Primer* UBC Press, Vancouver.
- DE JONG, G. F.–ROEMPKE, G. D.–ST. PIERRE, T. (2005): Welfare Reform and Interstate Migration of Poor Families *Demography* 42 (3): 469–496.
- DÖVÉNYI, Z. (2007): A belföldi vándormozgalom strukturális és területi sajátosságai Magyarországon. *Demográfia* 50 (4): 335–359.
- ESPON (2008): *Trends in Population Development* ESPON, Luxembourg. http://www.espon.eu/main/Menu_Publications/Menu_TerritorialObservations/trendsinpopulationdevelopment.html (letöltve 2016. május)
- FARHAT, Y. –MARTINS, J. M.–SWANSON, D. A. (2014): *Methods of Demographic Analysis* Springer, Netherlands.
- GHIRLANDA, S.–ENQUIST, M.–PERC, M. (2010): Sustainability of culture-driven population dynamics *Theoretical Population Biology* 77 (3): 181–188.
- HARCSA, I. (2013): Észrevételek Huszár Ákos tanulmányához *Statisztikai Szemle* 91 (5): 523–526.
- HONDROYIANNIS, G.–PAPAPETROU, E. (2002): Demographic transition and economic growth: Empirical evidence from Greece *Journal of Population Economics* 15 (2): 221–242.
- HUSZ, I. (2011): Alacsony végzettség – sok gyerek? A magas termékenység néhány területi és etnikai aspektusáról *Demográfia* 54 (1): 5–22.
- HUSZÁR, Á. (2013a): Foglalkozási osztályszerkezet (I.) - Elméletek, modellek *Statisztikai Szemle* 91 (1): 31–56.
- HUSZÁR, Á. (2013b): Foglalkozási osztályszerkezet (II.) - Az osztályozás problémái *Statisztikai Szemle* 91 (2): 117–131.
- ISSERMAN, A. (ed.). (1986): *Population Change and the Economy: Social Science Theories and Models* Kluwer-Nijhoff Publishing, Dordrecht, The Netherlands.
- JOHNSON, K. M.–VOSS, P. R.–HAMMER, R. B.–FUGUITT, G. V.–MCNIVEN, S. (2005): Temporal and Spatial Variation in Age Specific -Net Migration in the United States *Demography* 42 (4): 791–812.
- KANDEL, W. A.–BROWN, D. L. (2006): *Population Change and Rural Society* Springer, Netherlands.
- KARACHURINA, L.–MKRTCHYAN, N. (2012): Spatial Aspects of Population Dynamics in Russian Local Administrative Territorial Units (1989-2010) *Demográfia* 55 (5): 61–88.
- KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (2008): *A demográfiai folyamatok regionális különbségei, 1980–2007* KSH, Budapest.
- KULCSÁR, L. J.–CURTIS, K. J. (eds.) (2012): *International Handbook of Rural Demography* Springer, Netherlands.
- KULCSÁR, L.–KULCSÁR, L. J.–OBÁDOVICS, Cs. (2011): Who lives in forgotten places? Age Structure and Socio-economic Development *Regional Statistics* 1 (1): 110–121.
- KULCSÁR, L.–MADARÁSZ, I.–BROWN, D. L. (1996): Dimensions of Rural Diversity in Hungary In: STANEK, O.–JEAN, B. (eds.) *Rural Potentials for a Global Tomorrow: The 9th World Congress of Rural Sociology* July 22–26. University of Bucharest, Bucharest.
- LAKATOS, M.–ZÁHONYI, M. (2013a): A 2001. évi népszámlálási rétegződési modell alkalmazása a munkaerő-felmérés rendszerében (I.) *Statisztikai Szemle* 91 (6): 633–643.

- LAKATOS, M.–ZÁHONYI, M. (2013b): A 2001. évi népszámlálási rétegződési modell alkalmazása a munkaerő-felmérés rendszerében (II.) *Statisztikai Szemle* 91 (7): 745–762.
- LISENKOVA, K.–MCGREGOR, P. G.–PAPPAS, N.–SRALES, J. K.–TURNER, K.–WRIGHT, R. E. (2010): Scotland the Grey: A Linked Demographic – Computable General Equilibrium (CGE) Analysis of the Impact of Population Ageing and Decline *Regional Studies* 44 (10): 1351–1368.
- MARCHETTI, C.–MEYER, P. S.–AUSUBEL, J. H. (1996): Human population dynamics revisited with the logistic model: How much can be modeled and predicted? *Technological Forecasting and Social Change* 52 (1): 1–30.
- MASON, A.–LEE, R.–LEE, S.-H. (2010): Population dynamics: Social security, markets, and families *International Social Security Review* 63 (3-4): 145–175.
- NÉMETH, ZS. (2008): A megyék társadalmszerkezete és a vándorlások *Demográfia* 51 (2–3): 181–216.
- NÉMETH, ZS. (2011): *Az urbanizáció és a térségi társadalmszerkezet változása Magyarországon 1990 és 2001 között* Központi Statisztikai Hivatal Népeségstudományi Kutatóintézete, Budapest.
- NIEDOMYSŁ, T. (2011): How Migration Motives Change over Migration Distance: Evidence on Variation across Socio-economic and Demographic Groups *Regional Studies* 45 (6): 843–855.
- ÓRI, P. (2009): Demográfiai átmenetek a 20. században A demográfiai viselkedés térszerkezetének változásai a történeti Pest megye területén, 1900–2001. *Demográfia* 52 (1): 32–55.
- PÉNZES, J. (2015): A kedvezményezett térségek lehatárolásának aktuális kérdései *Területi Statisztika* 55 (3): 206–232.
- PRETTNER, K. (2013): Population ageing and endogenous economic growth *Journal of Population Economics* 26 (2): 811–834.
- RÓBERT, P. (2013): Társadalmi rétegek, osztályok vizsgálata a 2001. évi népszámlálás adatain *Statisztikai Szemle* 91 (3): 314–319.
- SHARMA, A. K. (1989): *Issues in Social Demography* Mittal Publications, Delhi.
- SIMPSON, L.–GAVALAS, V.–FINNEY, N. (2008): Population Dynamics in Ethnically Diverse Towns: The Long-term Implications of Immigration *Urban Studies* 45 (1): 163–183.
- SMELSER, N. J.–BALTES, P. B. (2001): *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* Elsevier Science Ltd., Palo Alto–Berlin.
- STECLOV, G.–WINTERS, P.–STAMPINI, M.–DAVIS, B. (2005): Do Conditional Cash Transfers Influence Migration? A Study Using Experimental Data from the Mexican Progresa Program *Demography* 42 (4): 769–790.
- TARDOS, R. (2013): Hozzászólás Huszár Ákos: Foglalkozási osztályszerkezet (I–II.) című tanulmányához *Statisztikai Szemle* 91 (3): 320–323.
- UNITED NATIONS POPULATION FUND (UNFPA) (2010): Annual Report, New York.
- VASTAGH, Z. (2013): A társadalmszerkezet vizsgálata a népszámlálási adatokon. Lehetőségek és kihívások *Statisztikai Szemle* 91 (4): 424–436.
- VOSS, P. R. (2007): Demography as a Spatial Social Science *Population Research Policy Review* 26: 457–476.
- WINKLER, R.–CHENG, C.–GOLDING, S. (2012): Boom or Bust? Population Dynamics in Natural Resource-Dependent Counties. In: KULCSÁR, L. J.–CURTIS, K. J. (eds.) *International Handbook of Rural Demography* pp. 349–367., Springer, Netherlands.
- ZSOM, B. (2015): A jóllét mérése hátrányos helyzetű régiókban *Területi Statisztika* 55 (3): 273–287.